

הלכה כבתראי

השגת הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג

ראשי פרקים:

1. הקדמה
2. מקור לכלל הלכתא כבתראי
- 1) דין החולק על בית הדין
- 2) מדוע הלכה כבית הלל
- 3) הלכה כשנים רק שאחד חולק עליהם.
3. מדוע הכלל מתחיל מאביי ורבא
4. מתי נעזרים בכלל 'הלכתא כבתראי'
5. סתירת ההוכחות שהרמב"ם אינו סובר 'הלכתא כבתראי'
6. הרמב"ם פוסק כבתראי אף קודם לאביי ורבא
7. סיכום

א. הקדמה

כבוד חברי המערכת ממעין מחולה הי"ו
הנני להודות לכם על משלוח גליון ממעין מחולה ומלא הוא דברי תורה משמחי לב, אמנם אמרו בגמרא (יבמות עח:): שמזכירין שבחו של אדם כשבאין להוכיחו, 'באשר משפטו שם פעלו'. ומזה למד ר' ישראל סלנטר כמובא בספר אור ישראל להוכיח לאדם בזמן שמכבדין ומשבחין אותו. וראית בחוברת דבר שלענ"ד אינו נכון, וגם יש סכנה גדולה בדבר. במאמר שכתוב שם שיש ויכוח בין חכמי אשכנז לחכמים שגרו בארצות האיסלם בכלל 'הלכתא כבתראי' והאשכנזים למדו כן מחכמי הנוצרים והאחרים למדו מחכמי האיסלם. ודברים אלו, הם מסוכנים ליהדות להביא דברי שטות ובלע מחכמתם של המשכילים ופרופסורים שח"ו חכמי ישראל למדו חכמתם מחכמי עובדי ע"ז.

1. מקור לכלל הלכתא כבתראי

ולגופו של עניין בודאי שאין לו מקום והרי יסוד הדבר וסברת הכלל מבואר ברי"ף עירובין (לה: בדפי הרי"ף) שלכן אין הלכה כהירושלמי, אלא כהבבלי שהבבלי

חולק, משום שהבבלי ראה את הירושלמי. והנה עצם הדבר שלעולם הלכה כבתרא לענין עיקרו מבואר בגמרא חוץ שהוא מושכל ראשון.

(א) דין החולק על בית הדין

ואביא מה שכתב הרמב"ן לבאר מה שאמרו במשנה הוריות שבארו בית דין הלכה וידע תלמיד אחד שטעו ואעפ"כ הלך ועשה על פיהם, שטעה התלמיד וחשב שיש לשמוע בקול בית דין הגדול גם אם לפי דעתו טועים הם ואח"כ נודע שבית דין הגדול טעה כל הקהל שעשה על פי בית דין פטורים מקרבן שהתולה בדעת בית דין פטורים והבית דין מביאים פר העלם דבר. והתלמיד הזה חייב שהרי הוא טעה לא מכח בית דין שהרי ידע שטעו והטעות שטעה שיש לעשות כבית דין אינו פסק בית דין ולכאורה המשנה תמוהה שהרי האמת כן הוא שיש לחכם לבטל דעתו ולעשות כמו שפסקו הבית דין והדבר מפורש בתורה והוא פרשת זקן ממרא וכמו שביאר בארוכה כל זה ברמב"ם (פ"א מממרים) שבית דין הגדול הוא עיקר תורה שבעל פה ועליהם אמרה תורה 'כי יפלא ממך דבר בין דין לדין בין דם לדם בין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' ובאת אל הכהן השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט' וגומר כל הפרשה והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן ומת האיש ההוא וגומר וא"כ כן האמר (הרמב"ם) שחייב כל חכם לקבל דעות הבית דין הגדול וא"כ יתכן מה שאמרו שהתלמיד טועה? אדרבה עשה כדין! ותירץ הרמב"ן בספר המצוות שורש הראשון וזה לשונו:

"שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להיתר והוא סבור שטעו בהוראתו אין עליו לשמוע דברי חכמים ואינו רשאי להתיר לעצמו בדבר האסור לו אבל ינהג חומר לעצמו וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמם בבית הגדול ויש עליו לבא לפניהם ולומר טענותיו והם ישאו ויתנו עמו ואם הסכימו כולם בביטול הדעת ההוא שאמר ושבשו עליו בסברותיו יחזור וינהג בדעת אחר כן לאחר שסילקו אותו ויעשו הסכמה בטענות וזהו העולה מן ההלכות ההם ומ"מ חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים" עכ"ל.

הרי שאפילו בית דין שהלכה כמותם בכל רוב בהלכה ומי שאינו מקבל דעתם ממיתים אותו בבית דין מ"מ כל שלא שמעו דברי החולק אין הלכה כמותם ואם כן פשוט שהלכה כבתראי שהרי הקדמונים לא שמעו דבר החולק.

(ב) מדוע הלכה כבית הלל

ונראה שזה גם הביאור בגמרא למה זכו בית הלל שהלכה כמותם שהיו ענווים ושונים דברי בית שמאי. כמו ששנינו: "בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבוקר יעמדו שאמר בשכבך ובקומך בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים" עכ"ל המשנה. והנה כאן בית הלל ידעו טעמים של בית שמאי שלמדו מבשכבך ובקומך ופירשו הפסוקים כפי דעתם, ואילו בית שמאי לא ידעו או לא שנו דברי בית הלל, ולכן הלכה כבית הלל שנמצא שהם הבתראי.

(ג) הלכה כשנים רק שאחד חולק עליהם.

ונראה שבזה ניתן להבין דבר שלכאורה תמוה בסברה והוא בבית דין ששנים מחייבים ואחד מזכה הולכין אחר הרוב. ואילו בית דין של שנים שדנו אין דיניהם דין, ואפילו שני הדיינים דעתם שחייב. וקשה מה טעם יש לסמוך על שנים כשהשלישי חולק על השנים, ולא לסמוך על שנים כשאין חולק בכלל? וביותר גם בבית דין של שלושה ושנים מחייבים ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינים וגם בזה למה עדיף אחד פוטר שאז חייב ואילו כשהשלישי אומר איני יודע עדיין אינו חייב? אכן תשובת הדבר כך ששניים מחייבין ואחד פוטר הרי השנים שמעו דעת השלישי ואעפ"כ חלקו עליו הלכה כרבים, אבל כשישבו שנים או אפילו שלושה והשלישי אינו יודע יתכן שאילו היה שלישי והיה פוטר היו השניים מסכימים איתו וסמכה תורה יותר על שנים ששמעו ג' דעות משנים שלא שמעו ג' דעות אף שאין חולק.

2. מדוע הכלל מתחיל מאביי ורבא

ומעתה נתברר שהדין שהלכה כבתראי הוא דבר מוכרח בהלכה ובסברה ואין חולק על זה ומה שעד אביי ורבא לא פסקו כבתראי? הביא הוא, מרש"י שהדורות הקודמים כל החכמים קבלו מרבתייהם אבל התאספו יחד לברר הדבר ודבר זה נעשה לאט לאט עד שנגמרו כל הבירורים בזמן חתימת התלמוד ולכן הלכה כבירור האחרון שבתלמוד בבלי, ואילו הירושלמי היה קודם הבבלי וגם לא הספיקו לברר הדברים, ונפסק הירושלמי באמצע בזמן הגזירות כשהמלכות בארץ ישראל נהפכו למינות של הנוצרים וזה היה בימי המלך קונטנטינוס ואז נחרבה ארץ ישראל שהרג החכמים והשאר שניצלו ברחו לבבל ואז נפסקה הסמיכה וזה היה בימי הנשיא האחרון שמו הלל ונתבטל הנשיאות והשיבות בימיו. והוא הלל קידש כל

החודשים עד ביאת המשיח ועליו אנו סומכין עד היום וכל זה... (עיין רמב"ן בספר המצוות מצוות קידוש החודש).

3. מתי נעזרים בכלל 'הלכתא כבתראי'

אכן יש לדעת שכל הכלל הזה נאמר רק במחלוקת שיש בין חכמים ופוסקים והדיין והחכם שבאו לפסוק הם עצמם אינם יודעים להכריע בראיה או בסברה לדעת מי צודק בזה עליו לפסוק כבתראי שראה דעת הקדמון וחולק עליו אבל אם הדיין והרב עצמו יודעין את ההלכה פוסק כפי דעתו אכן כל זה אם הוא בדרגת החכמים והפוסקים אבל ידוע שחכמת הקדמונים היתה בדרגה גבוהה ממנו כדוגמא אם חכם בדורינו יחלוק על הרשב"א או המג"א כל אחד מבין שאין לנו בדורינו חכמים גדולים קרובים בסברה ובידיעת הש"ס כמו הקודמים בודאי אין מקום שיחלוק עליהם ולכן רק גדולים במיוחד כהשגת אריה ודומיהם, שרואים אנו גדלותם בכוחם לחלוק על ראשונים ולעתים רחוקות בדברים מסוימים מצינו גם גדולים פחותים מהשאגת אריה חולקים על הקודמים וזה דבר נדיר וכמו שכתב הרא"ש שהדבר רחוק שימצא אדם ראה נגד הגאונים.

4. סתירת ההוכחות שהרמב"ם אינו סובר 'הלכתא כבתראי'

ומעתה מה שהביא ששה מקומות שהרמב"ם אינו סובר הלכתא כבתראי אף שהרמב"ם מכיון שאינו מנמק את פסקיו קשה לדעת טעמו האמיתי ובודאי שגם הרמב"ם פוסק כהבבלי נגד הירושלמי, אולי אפשר למצא מקרה בודד שפסק כבירושלמי מסתמא שיש בזה סיבה כדרך שמיישבים כמה מקומות ברמב"ם, שנראה לנו שהם קשים. אבל עם כל זה נביא את הששה מקומות שהביא הרמב"ם.

א. רמב"ם הלכות יו"ט (פרק ג' ה"ח) הנה כפי שהעתיק הרב העורך שנחלקו בזה אבוא דשמואל ורבה לא קשה כלל שהרי הכלל נאמר מאביי ורבא ואבוא דשמואל ורבה היו לפני כן אכן האמר שהגרסה בראב"ד ובגמרות שלנו רבא ולא רבה, אכן בחידושי הרשב"א שהביא מבעל המאור הביא רבה עכ"פ הרשב"א הכריע שהלכה כאבוא דשמואל על סמך גמרא בביצה (דף לד) שם סתם גמרא שפסקו כאבוא דשמואל וא"כ אין מכאן סמך לומר שהרמב"ם חולק על הכלל הלכתא כבתראי.

ב. רמב"ם מעריכין ונערכין (פרק ד' ה"ט"ו) ושם פסק הרמב"ם שהמקדיש בעין יפה מקדיש והראב"ד פסק כר' פפא החולק על רב הונא ובתרא תירץ הרדב"ז

שגם אם נאמר שרב פפא חולק מ"מ מחלוקת זו אם בעין יפה נותן נחלקו בגמרא ב"ב ר"ע ור"ש וקיימא לן בפרק המוכר את הבית שמוכר בעין יפה מוכר. ג. רמב"ם מעשה הקרבנות (פרק טו' ה"ז) גם שם ביאר הכס"מ שדעת הרמב"ם שאין רב פפא חולק ורק בא ליישב דעת בר פדא. ד. רמב"ם פסולי המוקדשין (פרק א' ה"ט"ו) גם שם תירץ הכס"מ שדעת הרמב"ם שסתמא דגמרא פליגא על רבינא. ה. רמב"ם קרבן פסח (פרק ב' ה"ו) שפסק הרמב"ם ששחטו למולים וערלים פסול והראב"ד מסיק שדעת רב אשי שהוא בתרא שמקצת ערלות לא פוסל, אכן כבר תירץ הכס"מ שם שרב אשי לא אמר רק בלשון ספק דילמא ואין ספקו של רב אשי מוציא מכלל פשיטות של הגמרא. ו. רמב"ם מלוה ולווה (פרק יב' ה"ד) ושם הראה המ"מ שגם דעת הרמב"ם כהראב"ד ורק הביא דעת מקצת הגאונים. והנה לא עלה על דעת הכס"מ והרדב"ז לומר שהרמב"ם אינו סובר את הכלל הלכתא כבתראי והדבר מוכח שהרי גם הרמב"ם פוסק כהבבלי נגד הירושלמי ובע"כ שהוא מטעם שהבבלי בתרא אחר הירושלמי

5. הרמב"ם פוסק כבתראי אף קודם לאביי ורבא

ולעני"ד נראה שדעת הרמב"ם לפסוק כבתראי גם במחלוקת שלפני אביי ורבא. שבהלכות מלכים (פרק י' הי"א) פסק הרמב"ם שהדין שעכו"ם וישראל שבאו לפניך לדין אם אתה יכול לזכותו בדיני ישראל זכהו ואם לאו אמור לו כך דינכם וסיים הרמב"ם ויראה לו שאין עושין כן לגר תושב אלא לעולם דנים כדיניהם. ונראה לעני"ד שהרמב"ם למד דין זה ממה שאמרו בגמרא ב"ק (דף לח) שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור ושל עכו"ם שנגח שור של ישראל בין תם ובין מועד משלם נזק שלם והקשו בגמרא ממה נפשך אם רעהו דוקא, אם כן גם שור עכו"ם שנגח שור ישראל יפטר ואם רעהו לאו דוקא גם שור ישראל שנגח שור עכו"ם ישלם? ומתוך ר' אבהו שאמר קרא עמד וימודד ארץ ראה ויתר גויים ראה ז' מצוות בני נח שאינם מקיימים התיר ממונם לישראל ור' יוחנן אמר מהכא הופיע מהר פארן מפארן [כשסיבב והחזיר התורה על כל האומות ולא קבלוה] הופיע ממונם לישראל. וברמב"ם נזקי ממון (פ"ח ה"ג) פירש שלכן פטור שור של ישראל משום שבדיניהם כך דנים ונראה שכך פירש הרמב"ם מה שאמרו כאן שהתיר ממונם לא

שהתיר גזל עכו"ם, שקיימא לן גזל עכו"ם אסור, אלא התיר שיש לילך לטובת ישראל במקרה שבדיננו כך הדין ובמקרה שבדיניהם כך הדין.

ומעתה מובן מה שבגר תושב אין הדין כן כיון שפסק כר' אבהו שהתיר מטעם שאינם מקיימים ז' מצוות אבל גר תושב שמקיים דינים רק בדינהו, אבל לר' יוחנן שלמד ממה שלא קבלו התורה גם גר תושב הותר ממונס ומזה נראה שפוסק הרמב"ם כר' אבהו נגד ר' יוחנן.

ועיין ברמב"ם זמנים (הלכות שבת פ"ב הט"ז) שפסק הרמב"ם במתכוון לצוד דגים בשבת וצד תינוק ודגים שפטור והראב"ד השיג שכיון שיש בזה מחלוקת בין רבה לרבא היה צריך לפסוק כרבה שמחייב שאצלנו בתר מחשבתו שרבא תלמיד של רבה הרי שדעת הרמב"ם שאין הלכה כתלמיד גם בתלמיד נגד רב ודבר זה מחלוקת גדולה ויש סתירה ברא"ש בכמה מקומות בזה אכן המ"מ כתב שהרמב"ם היה לו גירסא הפוכה שרבה פוטר ורבא מחייב ופסק כרבה עיי"ש.

6. סיכום

עכ"פ לא מצינו מי שחולק על הכלל שהלכתא כבתראי מאביי ורבא וכמו שכתבנו שהדבר ברור גם בסברה ומה שלפני אביי ורבא לא היה הלכה כבתראי הוא מטעם שהביא מרש"י שכל זמן שלא הובאו כל השיטות בבית המדרש לברר וזה היה ונגמר בחתימת הגמרא אבל לפני כן כל תלמיד שנה מה שקיבל מרבו ולא הביאו בבית המדרש כל הדעות ולכן אין ראיה שהבתרא הכריע בשיטתו מכח שהכריע נגד הקדמון.